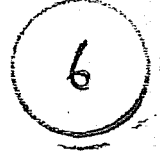

İslâm Ansiklopedisi

27 AĞUSTOS 1990

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 5

KAYSERİ — 1988

GİRİŞ :

Arap gramerinde, tef'îl babından olan «et-tedlîs» sözlükte, alaca karanlık, zulmet, satıcının alıcıdan malının ayıbını gizliyerek hile yapması anlamlarına gelmektedir (1). Tedlîs, hadis usûlü istilâhında da bu manalara uygun kullanılmıştır. Çünkü hadiste tedlis yapan kişi, hadisin senedindeki açıklık ve berraklığı ortadan kaldırarak kapalılığı ve müphemliği getirmekte veya hilekâr satıcı gibi hadis aldığı şeyhlerinden birisinin veya bir kaçının kusurunu gizlemek için bu yola başvurmuştur. Buna göre istilâhî anlamda müdelles hadis, râvisi tarafından herhangi bir kusuru gizlenerek, kusursuz bulunduğunu vehmettiren şekilde rivayet edilen hadistir. Tedlisi irtikâp eden râviye müdellis, çeşitli sebeplerle müdelles hadiste senedinden düşürülen râvîyede müdelle-sanh denir.

1. Tedlisin Kısımları :

Hadis usûlü âlimleri tedlisi muhtelif kısımlara ayırmışlardır. Biz, burada bütün tedlis çeşitleri hakkında teferruatlı olarak durmayacağız. Bunlar için de en önemlileri olan isnadda tedlis, şuyhta tedlis ve tesviye tedlisi hakkında ana hatları ile bilgi vermekle iktifa edeceğiz.

a. Isnadda tedlis : Bir râvinin aynı çağda yaşadığı şeyhinden -onunla görüşmüş olsun olmasın- hadis almadığı halde, aldığını vehmettirir lafızlarla rivâyette bulunmasıdır. Râvî, hadis rivâyetinde bu yola baş vururken daima «haddesenâ = bize rivâyet etti», «ahberenâ = bize haber verdi.», «semî'tü = işittim.» gibi kesinlik ifade eden sigalardan kaçınır. Bunların yerine'an fu-

1. Âsım Efendi, Kâmus tercümesi, (I-IV), İstanbul, 1304 (ofset) II/921.

lân=falandan», «kâle fulân=falanca dedi.» gibi inkıta'ın yanında ittisala da ihtimali olan sigaları kullanır (2). Hatta bazan râvî, bu sigaları da kaldırarak «fulân = falanca» diyerek rivâyet te bulunur. Buna İbn Hacer (852/1447) tedlis-i kat' demiştir (3). Tedlis yapan kişi, mezkur sigalar ve benzerleri yerine, şeyhinden kesin olarak duyduğuna delâlet eden «haddesenâ=bize rivâyet etti.», «ahberenâ=bize haber verdi.» gibi sigaları kullanacak olursa, duymadığı şeyi duyduğu iddiasında bulunduğu için artık bu kişinin yalan söylediği kesin olarak ortaya çıkmış olur. Yalan söyleyen bir râviden ise, hiç bir hadis alınamayacağı herkesin malumudur.

Bazı âlimler tedliste aynı asırda yaşama şartını aramazlar. Bunlara göre tedlis, bir râvinin, çağdaş olsun olmasın diğer bir kişiden işitmemiş olduğu bir haberi duyduğunu vehmettirir tarzda rivâyet etmesidir (4). Ancak bu tarif, genelde âlimler arasında pek iltifat görmemiştir. Hatta İbn Abdi'l-Berr (463/1070), bu tarife göre İmam Mâlik de dahil hiçbir kişi tedlisten kurtulamamış olur demiştir (5). Bezzâr (292/905) ve Ebû'l-Hasan b. Kattân (628/1238) tedlisi, bir râvinin, hadis rivâyet ettiği şeyhinden işitmediği bir haberi duyduğunu zikretmeksizin rivâyet etmesidir, demişlerdir (6). İbn Hacer de tedliste muâsarât şartını yeterli görmeyerek ayrıca râvinin şeyhi ile buluşma şartını aramıştır. O, bu hususta şunları söylemiştir: «Mürsel-i hafî, muâsırı olupta bir birleriyle karşılaşmayan ve aralarında bir vasıta bulunan kimseden rivâyet edilen hadistir. Müdelles ile mürsel-i hafî arasında çok ince bir fark vardır ve bunu şu şekilde açıklamak mümkündür. Tedlis kendisine mülâkî olduğu bilinen kimseden rivâyet eden şahsa aittir. Fakat bu şahıs, o kimsenin muasırı olup da ona mülâkî olup olmadığı bilinmezse rivâyeti mürsel-i hafî olur. Bu bakımdan likâyı şart koşmaksızın muâsarâtı tedlisin tarifine sokan kimse mürsel-i hafîyi de tarifin içinde zikretmiş olur. Aslında her ikisini de bir birinden ayırmak gerekir. Tedliste muâsarata

2. İbn Salah, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrazûrî (643/1254), Ulûmü'l-hadis, Halep, 1386/1966; Suyûtî Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Tedribu'r-râvî (I-II), Medine, 1932/1972, I/124.

3. Suyûtî, I/224 ;Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahman (902/1496), Fethu'l-muğîs şerhu elfiyeti'l-hadîs li'l-ırakî, (I-III), Beyrut, 1403/1983, I/183.

4. Nuhbetü'l-fiker şerhi (Terceme: Talât Koçyiğit), Ankara, 1971 s. 55, Suyûtî, I/224.

5. Suyûtî, I/224.

6. Suyûtî, I/224; Sehâvî, I/180.

değil likâada itibar edilip şart koşulduğuna hadis âlimlerinin, Ebû Osman en-Nehdî (100/718) ve Kays b. Ebî Hâzım (97/715) gibi muhadramların Hz. Peygamber'den rivâyet ettikleri hadislerin tedlis değil mürsel-i hafî kabîlinden olduğu üzerindeki ittifakları da delâlet eder. Eğer tedliste mücerret muâsaratla iktifa edilmiş olsaydı bu muhadramlar müdellis sayılırdı; çünkü bunlar Hz. Peygamber'e kesinlikle muâsarat etmişlerdir; fakat ona mü-lâkî olup olmadıkları bilinmemektedir» (7).

Bütün bunlar gösteriyor ki, tedlisten söz edebilmek için râvinin mü-lâkî olduğu ve hatta bazı hadislerini işittiği şeyhinden, işitmediği hadisleri duyduğunu vehmettirir bir tarzda rivâyet etmesi şarttır (8).

İsnadda tedliste bazan bir, zaman zaman birden çok râvinin de senedden düşürüldüğü görülmektedir (9).

b. Şuyuhta tedlis : Râvinin, durumunu gizlemek istediği şeyhini bilinen ve meşhur olan isim, künye, nesep veya lakaplarını bırakıp, maruf olmayan isim, künye, nesep veya lakabı ile zikretmesidir (10). Meselâ Mervan b. Muaviye el-Fezari (193/899), Hakem b. Zuhayr el-Fezarî (180/796»'den aldığı hadisleri, Hakem b. Ebî Hâlid adı ile vermiştir (11). Dikkat edilirse burada Mervan, Hakem'in meşhur olan adını terkederek bilinmeyen adı ile hadis nakletme cihetine gitmiştir.

c. Tesviye Tedlisi : Bu tür tedlis, bir hadisin senedinde sika râvilerin yanında zayıfları da olduğu zaman söz konusu olmuştur. Bu durumda tesviye kelimesinin lügat manasına uygun olarak seneddeki zayıf râviler çıkartılıp bütün râviler sikalık açısından aynı seviyeye getirilmiş olmaktadır. Bu bilgilerin ışığında tesviye tedlisini şöyle tarif etmek mümkündür: «Râvinin, sika olan hocaları arasında bulunan zayıf râvinin adını atlayarak bütün râviler aynı seviyede sika imişler gibi göstererek hadis rivâyet etmesidir.» (12).

7. İbn Hacer, Nubbetü'l-fiker, 56.

8. Geniş bilgi için Bkz., Koçyiğit, Talât, Hadis Istılahları, Ankara, 1980, 433-434.

9. Örnek için Bkz., Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye fî 'ilmi'r-ri-vâye, Medine ts., 358-360; Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (405/1014), Ma'rifetu ulumi'l-hadis, Beyrut, ts. 105, Suyûtî, I/224.

10. İbn Salah, 66; Suyûtî, I/228; Koçyiğit, Talât, 435.

11. Hatîb, 366; Başka örnekler için Bkz., Hatîb, 363, 366, 367, 368, 369, 370, İbn Salah, 66-67, Sehâvi, I/190.

12. Suyûtî, I/226.

Bunların dışında tedlîsü'l'atf, tedlîsü's-sükût gibi tedlis türleri de vardır (13).

2. Tedlis Yapmaya Sevkeden Âmiller :

Tedlis hakkında müsbet veya menfî bir hükme varabilmek için râvileri tedlis yapmaya sevkeden faktörlerin neler olduğunu bilmenin iyi olacağı inancındayız. Çünkü bu âmiller gözönünde bulundurularak müdellis râviler hakkında cerh ve ta'dîl noktasından bir neticeye varırsak daha isabetli hareket etmiş oluruz. Aşağıda daha teferruatlı inceleyeceğimiz gibi, sahâbe içinde teknik manada tedliste bulunan hiç bir kişi olmamıştır. Istilâhî manada tedlise ilk olarak tâbi'ûn döneminde rastlandığı kabul edilmiştir (14). Ancak tabi'ûn döneminde yapılan tedlisin her türlü-sünün kötü olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü onların zamanında hadis rivâyetinde sâbit ve sınırları tesbit edilmiş belirli kâideler olmadığından rivâyet sîgaları ve eda hususlarında katı davranmıyorlardı. Onlar için hadis rivayetinde ön planda olan husus, insanları tevhîd inancına çağırarak olduğundan isnada pek dikkat etmiyorlardı. Bu yüzden tâbi'ûndan bazıları bir kısım sahâbeden aldıkları hadisleri rivâyet ederken «kâle fulân=falanca dedi.» şeklinde rivâyet sîgaları kullanmışlardır (15). Özellikle daha sonraki dönemlerde bazı râvileri tedlis yapmaya sevkeden en önemli âmiller şunlardır.

a. İhtisar amacı : Râviler çeşitli vesilelerle hadisleri rivâyet ederken uzatma ve karşılardakini usandırıp bıktırmadan kaçınmak veya kolaylıklar için bazı râvileri hafifleterek rivâyette bulunmuşlardır. Dikkat edilecek olursa böyle bir rivâyet, şekil açısından tesviye tedlîsinden başka bir şey değildir. Ancak burada asıl amaç, zayıf bir râvinin durumunu gizleyerek senedde kasıtlı değişiklik yapmak değilse bunu teknik manadaki tedlisin içine sokmanın doğru olmayacağı inancındayız.

b. Râvinin zayıf olması sebebiyle : Râvi, bazan hocasının adını ya tamamen düşürmekte veya şuyûhta tedlis yaparak, şeyhının meşhur ve maruf olan adını, nesebini, künyesini veya lakabını terkedip güvenilir bir râviden rivâyet ettiğini hissettirmek

13. Bkz., Koçyiğit, 436.

14. Hâkim, 103; Hâris Süleyman ed-Dârî, et-Tedlîs ve hukmühû inde'l-muhaddisîn, Mecelletü Külliyyeti'l-imam el-A'zam, 3. sayı, Bağdâd, 1396/1976, 127.

15. Hâkim, 104; Hâris Süleyman, 139.

için bilinmeyen adı, nesebi, künyesi veya lakabı ile nakilde bulunmaktadır. İşte çok çirkin addedilen ve yapanı cerhe uğramakla karşı karşıya bırakan bu tür tedlistir (16).

c. Şeyhın yaşının küçük olması sebebiyle yapılan tedlis : Müdellis, bazan hocası kendisinden küçük olduğu için tedlis yapma cihetine gitmiştir. Müdellis, böyle bir yola daha ziyade kendinden küçük birisinden hadis almayı gururuna yediremediği durumlarda başvurmuştur. Bazan da müdellis, şeyhinin çok yaşaması sebebiyle kendisinden sonra gelenlerin de aynı şeyhten hadis alma imkanları olduğundan dolayı bu tür tedlise başvurma ihtiyacını duymuştur. Meselâ Hâris b. Ebû Üsâme (282/895), kendisinden küçük olan Ebû bekr Abdullah b. Ubeyd b. Süfyan b. Ebi'd-dünya (281/894)'dan hadis rivâyet ederken bu yola başvurmuştur. Hâris, kimi zaman onun gerçek ismini gizleyerek Ubeydullah b. Süfyan, bazan da Ebû Bekr b. Süfyan, zaman zaman da Ebû Bekr el-Emevî şeklinde Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed'den hadis rivâyet etmiştir (17).

d. Râvinin, şeyhlerini çok göstermesi amacı ile tedlis yapması: Böyle bir tedlise teşebbüs eden müdellis, şeyhlerini çok göstermek için, hocalarının bazan adlarını, zaman zaman künyelerini, kimi zaman da neseplerini kullanır. Râvi, bu yola zayıf olan şeyhının kimliğin saklamak için başvurmuş olabileceği gibi, kendisinin hadiste otorite olduğunu göstermek gayesi ile de tevessül eedebilir. Diğer bir ifade ile bu şekilde yapılan tedlis hakkında menfi veya müsbet bir hükme varmada müdellisin amacını bilmek önemli bir faktördür (18).

e. Râvinin, şeyhi ile kendi arasındaki özel bir durum sebebiyle tedlise tevessül etmesi: Bu durumda râvi, her zaman şeyhının maruf adı ile rivâyette bulunmaz. Böyle bir metod takip etmenin amacı hiç bir vakit tedlis için değildir. Meselâ Buhârî (256/879), hocası Muhammed b. Yahya b. ez-Zühelî (258/872)'den hadis alırken ondan hiç bir zaman Muhammed b. Yahya şeklinde rivâyette bulunmamıştır. Bazı yerlerde Muhammed diye, sadece ismini zikretmiş, kimi yerde Muhammed b. Abdillâh diyerek dedesine nisbet etmiş, bazan da Muhammed b. Hâlid şeklinde vererek babasının dedesine nisbet etmiştir (19). Belki de Buhârî böyle bir metod izlemekle hocasının adının herkesçe bilindiğini düşünerek

16. İbn Salah, 68; suyutî, I/224; Sehavi, 1/190.

17. Sehâvî, I/190; İbn Salah, 68.

18. Sehâvî, I/191-192.

19. Sehâvî, I/191; Ayrıca Bkz., Hâris Süleyman, 140.

onun büyük babasını ve dedesinin babasını tanıtmak istemiştir. Böyle bir düşünce ile yapılan bir tedlisin caiz olacağı ise gayet açıktır. Râviler arasında bu şekilde hareket edenler çok olmuştur. Başta Hatîb el-Bağdâdî (463/1070) olmak üzere bazı hadisçiler bunu müsamaha ile karşılamışlardır.

3. Tedlisin Hükümü :

İslâm âlimleri, kural olarak ravilerin tedlis yapmalarını iyi görmemişlerdir. Bunların başında Şu'be b. Haccac (160/776) ile Abdullah b. Mübârek (181/797) gelmektedir. Bu iki güzide hadisçinin fikirlerine ileride temas edeceğimiz için, burada onların görüşlerine yer vermeyeceğiz. Hammad b. Zeyd (179/795): «tedlis yalancılıktır.» (21) demiştir. Vekî b. Cerrah (197/812) da «biz el-bisede aldatmayı helâl görmüyoruz, hadiste tedlisi nasıl helâl görür.» (22) demiştir.

Dikkat edilirse tedlis hakkında menfî görüşe sahip olan hadisçiler, hicrî ikinci asrın ortalarında ve daha sonra hayatta olan kişilerdir. Bu durum, bize teknik manada tedlise ikinci asrın ortalarından itibaren rastlandığını göstermektedir. Ancak şurasını da belirtelim ki, ileride yeri geldikçe açıklayacağımız gibi, tedlisi kötü görenler de dahil hemen hemen bütün İslâm âlimleri tedlisi, bu yola tevessül eden râvilerin amaçlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmişlerdir. Bu sebeple olacak ki, hadisçiler tedlis yapmanın caiz olup olmadığı hususunda değişik kanaatlara varmışlardır. Bunların belli başlıları şöyledir :

a. Tedlis yapmak kesinlikle makbül değildir: Bazı âlimler, hangi amaçla olursa olsun bir râvinin, tedlis yapmasının asla caiz olmadığını söylemişlerdir. Bunlara göre bir râvinin, bir kere tedlis yaptığı tesbit edilince, şeyhinden duyduğuna kesin olarak delâlet eden «haddesenî fulân=falanca bana nakletti.», «ahbirenî fulân=falanca bana haber verdi.» gibi sîgalarla hadis rivâyet etse dahi ondan hadis alınmaz. Bu görüşü, muhaddisler ve fakîhlerden bir gurup âlim benimsemiştir.

Bu görüşte olanlar, tedlis olayının hangi amaçla olursa olsun bizzat kendisinin aşağıdaki sebeplerle cerhi gerektirdiğini beyan etmişlerdir :

20. İbn Salah, 68.

21. Hatîb, 356.

22. Hatîb, 356-357; Sehâvî, I/189.

aa. Tedlisle açıklıktan vaz geçilerek ihtimâle meyledildiği için bunda aldatma ve töhmet vardır. Bilindiği üzere hadis rivâyetinde, gerek râvilerin durumu, gerekse nakledilen haberlerde izlenilecek metodda açıklık esastır. Tedlis yapan râvi ise, herhangi bir sebeble bazı râvilerin gerçek durumlarını gizleme cihetine gitmiştir. Bu durum ise, bazı râvileri töhmet altında bırakabileceği gibi, daha sonra gelen kişileri aldatmaya tevessülden başka bir şey değildir.

bb. Râvinin, hadis almadığı kişiden aldığı vehmettirecek şekilde rivâyette bulunmasıdır. Bu ise, bir râvinin kendisinden hadis almadığı kişiden rivâyet etmesine yakın bir davranıştır.

cc. Bir râvi, tedlise tevessül etmekle bazan kendisi açısından nâzil olan isnadı âlî duruma getirmektedir. İbn Dakîk el-îd diye maruf Ebû'l-Feth Muhammed b. Ali (702/1302) de müteahırîn müdellislerin çoğunun amacının bu olduğunu söylemiştir.

Tedlisin asla caiz olmadığı görüşünü benimseyen Kâdî Abdülvahhâb (422/1031): «tedlisin kendisi cerhtir. Kimin tedlis yaptığı tesbit edilirse onun hadisi asla kabül edilmez.» demiştir. Mansur b. Muhammet b. Se'mânî (489/1096), tedlis yapan râviden gizlediği şeyhi sorulduğunda haber vermezse, o vakit müdellisin rivâyetinin asla kabül edilmeyeceğini beyan ederek Abdülvahhâb'ın arzedilen görüşünü takyid etmiştir (23).

b. Tedlis yapmak kesinlikle caizdir : Mürsel hadislerle amel etmeyi kabül eden cumhurun görüşü bu yöndedir. Bunlara göre tedlis cerh sebebi değildir. Çünkü tedlis yapmak yalan söylemekle aynı değildir. Bu sebeble tedlise başvuran râviyi yalancı kabül etmek doğru olmaz. Tedlisi bu şekilde değerlendiren âlimlere göre, bir râvinin, böyle bir yola teşebbüs etmesi onun adâleti için bir nakîse teşkil etmez. Bunlar, müdelles haberin mürsel gibi değerlendirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Diğer bir deyimle bunlara göre irsâle başvurmanın hükmü ne ise tedlisin de aynı olmalıdır (24).

c. Tedlis yapmak bazı şartlarla câizdir : Bu son görüşü benimseyenlerin hepsi, tedlisin câiz olması noktasında aynı şartları ileri sürmemişlerdir. Diğer bir ifade ile tedlisi şartlı kabül edenlerin bir kısmı bazı şartları ileri sürerken diğerleri başka şartları

23. Arzedilen görüşler için Bkz., Sehâvî, I/184; Hatîb, 356-357, 358; Hâris Süleyman, 144.

24. Hatîb, 361; Sahâvî, I/184-185.

ön görmüşlerdir. Bu farklı şartları şöyle sınıflandırmak mümkündür :

aa. Sika olan râviler vasıtası ile tedlis yapılıyorsa böyle bir tedlis câizdir, aksi takdirde câiz değildir. İbn Abdi'l-Berr, hadisçilerin çoğunun bu görüşte olduklarını söylemiştir. Bunlara göre bir râvi, daima sika olan râvileri atlayarak veya isimlerini değiştirerek tedlis yapıyorsa bu câizdir, aksi takdirde değildir. Bezzâr, Ebu'l-Feth el-Ezdî (374/984) ve Ebû Bekr es-Sayrafî (330/942) arz edilen görüşü benimseyen âlimlerdendirler. Bu görüşü benimseyenler, Süfyan b. Uyeyne (198/813)'nin tedlislerini bu çeşitten kabul etmişlerdir. Bunlara göre Süfyan b. Uyeyne, daima sika olan râvilerden tedlis yapmıştır. Bu bakımdan onun müdelleslerini kötü görmek gerekmez (25). İbn Hibban (354/965) bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır: «Sika ve âdil olan müdellislerin rivâyet ettikleri hadisleri, ancak semâ'ı açıkça ifade ettikleri vakit delil olarak alırız. Süfyan es-Sevrâ (161/778), 'Ameş (148/765), Ebû İshak (185/801) v.b. gibi takva ve vera' sahiplerinin rivâyet ettikleri böyledir. Şayet müdellisin sika da olsa açıkça semâ'ını ihtiva etmeyen hadislerini alacak olursak mürsel ve münkatı' haberlerin tamamını kabul etmemiz gerekir. Çünkü belki müdellis, bu haberi zayıf olan birisinden aldı ve tedlis yaparken ibâreyi bu şekilde kasıtlı olarak kullandı. Fakat müdellisin sadece sika olan kişilerden tedlis yaptığı biliniyorsa semâ' kaydını koymasa da onun rivâyeti kabul olunur. Dünyada böyle bir insan sadece Sâfyan b. Uyeyne olmuştur. Çünkü o sadece sika olan kişilerden rivâyette bulunmuştur.» (26).

b.. Bazı âlimlere göre ,bir râvi görüşüp hadis aldığı kişiden bir haberi işitmiş gibi göstererek rivâyette bulunmak suretiyle tedlise baş vuruyorsa bu câizdir. Bunlara göre müdellis, hiç görmediği birisinden görmüş ve hadis almış gibi rivâyette bulunacak olursa bu şekilde yaptığı tedlis câiz değildir. Tedlisi bu şarta bağlayanlar, ayrıca müdellesün anının da sika olmasını şart koşmuşlardır (27).

cc. Bir râvi, 'an'ane ve benzeri sîgalarla az miktarda tedlis yaparsa onun tedlisi kabul edilir, fakat râvi tedlis yapmayı alışkanlık haline getirerek her zaman bu yola tevessül ederse bu câiz değildir. Yakûb b. Şeybe (262/875), Ali b. el-Medîni (234/848)'ye

25. Sehâvî, I/185.

26. İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî (354/965), Sahih, (I-III), Medine, 1390/1970, I/88-89.

27. Hatîb, 361.

«haddesenâ = bize rivâyet etti.» demeksizin, bir adamın yaptığı tedlisin câiz ve huccet olup olmayacağını sorduğunda O: «eger onun tedlisi çok ise câiz olmaz.» (28) demiştir.

d. Müdellis râvinin, rivâyette kullandığı sîgalara bakmak gerekir: Eğer sika olan râvî, tedlis yaparken «semi'tü = işittim», «haddesenî = bana rivayet etti.», gibi kesinlikle hadisi işittiğine delâlet eden rivâyet sîgaları kullanırsa müdellisin, bu tür rivâyetleri muteberdir ve huccet olarak kullanılabilir. Buna karşılık 'an'ane yani kesin olarak hocasından duyduğunu ifade etmeyen sîgalarla yapılan rivâyet ise makbül değildir. Hatîb el-Bağdâdî, İbn Salah (643/1245) ve Nevevî (676/1277) başta olmak üzere hadisçilerin büyük çoğunluğu ve görüşü benimsemişlerdir. Sahavî (902/1496), Şâfiî (204/819), Yahya b. Ma'in (233/847) ve Ali b. el-Medîni (234/848) de aynı görüşü benimsemişlerdir (29).

Hatîb el-Bağdâdî konu hakkında arz edilen diğer görüşleri belirttikten sonra şunları söylemiştir : «Diğer âlimler, müdellis, haberini verme ihtimali olmayan açık ifadelerle naklederse kabül edilir, demişlerdir. Bu, bize göre doğrudur. Biz, ileride inşallah vehmi izâle edecek lafzın keyfiyetini izah edeceğiz (30). İbn Abdî'l-Berr de müdellisin hadisi, «haddesenâ = bize rivayet etti.», veya «semi'tü = duydum» demedikçe kabül edilmez demiştir (31). İbn Salah ve Nevevî de müdellis râvî, duyduğunu açıkça ifade eden sîgalar kullanmaksızın, ihtimâli ön gören ibârelerle hadis nakledecek olursa, bunun mürsel hükmünde olduğunu belirttikten sonra, «semi'tü = duydum.» veya «haddesenâ = bize rivayet etti.» gibi kesinlik ifade eden sîgalarla nakledilen haberlerin, muteber ve delil olabileceğini söylemişlerdir. Bunlara göre nitekim sahîhayn ve diğer mu'temed hadis kitaplarında Katede (117/735), A'meş (148/765), Süfyan es-Sevrî ve Süfyan b. Uyeyne'nin bu tür rivâyet ettikleri hadisler çoktur (32).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu görüşü kabül edenler tedlis yapan kişinin amacına göre hareket etmişlerdir. Bunlara göre tedlis yapmaktan amaç, herhangi bir sebeble kendisinden hadis alınması câiz olmayan birisinden rivâyette bulunmak ise, bu tür-

28. Sehâvî, I/185-186.

29. Hatîb, 361; Sehâvî, I/186; Şafiî'nin görüşü için ayrıca Bkz. Şâfiî'i, Muhammed b. İdris (204/819), er-Risâle, Mısır, 1388/1969.

30. Hatîb, 361.

31. Şehâvî, I/186.

32. İbn Salah, 67; Nevevî, Takrib (Tedrib şerhi ile), I/229-230.

İü tedlis makbül değildir. Bu şekilde tedliste bulunan râvileri cerh etmek gerekir. Ama tedlis böyle bir niyetle yapılmadıysa, o vakit müdellisin naklettiği haber muteberdir ve onunla amel câizdir.

Biz de tedlis hakkında sıhhatli bir yargıya varmak ve müdellisin sika veya mecruh olduğunu söyleyebilmek için, böyle bir yola tevessül eden kişinin amacına bakmanın daha uygun olacağı inancındayız. Bu görüşün doğruluğunu destekleyen iki önemli husus vardır :

1) Adâletleri herkes tarafından kabul edilen Katâde (117/735), Süfyân es-Sevrî (161/778), A'meş (148/765), Abdürrezzak (211/826), ve Velid b. Müslim (195/811) gibi bazı kişilerin tedlis yapmış olmaları. Eğer tedlisin her türlü kötü olsaydı, bunlar kesin olarak böyle bir yola tevessül etmezlerdi.

2) Tedlis yapmayı tenkid eden bazı kişilerin, bu yola tevessül ettiği kesin olarak bilinen bazı râvilerden bizzat kendilerinin hadis nakletmeleri. Meselâ Şu'be b. Haccac (160/777) «tedlis yalanın kardeşidir.» (33) demiştir. Bir başka vakitte şöyle söylemiştir : «Tedlis yapmaktan zina etmek daha ehvendir.» (34) Şu'be, bir taraftan bunları söylerken, diğer taraftan tedlisi ile şöhret bulan Katâde'den hadis rivâyet etmiştir (35).

Abdurrahman b. Mehdî (198/813), Şu'be'nin, Katâde'nin ağzına baktığını, ondan «haddesenâ = bize rivâyet etti.» sîgası ile rivâyet ettiği hadisleri yazdığını bildirmiştir (36).

Buraya kadar anlatılanlar, Şu'be'nin tedlis hakkında bir neticeye varırken müdellisin amacına göre hareket ettiğini göstermektedir. Şayet Şu'be, her çeşit tedlisi kötü ve her müdellisi yalancı kabul etseydi, Katade'nin haberlerini yalan, Katâde'yi de yalancılar içinde telakki ederek ondan hiç hadis almaması gerekirdi.

33. Hatîb, 335.

34. Hatib, 355-356; Şehâvî, I/188.

35. Şu'be'nin Katade'den hadis aldığına Bkz. İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, (852/1448), Tehzibü't-tehzib (I-XII), Haydarâbâd, 1325/1907, IV/341, VIII/352.

36. Hatîb, 363.

Yine tedlisi kötü gören Şu'be, tedlis yaptığı bilinen Süfyân es-Sevrî'den hadis almakla kalmayarak, O'nun hakkında: «Süfyân hadiste emîrû'l'mü'minîndir.» (37) demiştir.

Abdullah b. Mübârek (181/797) de bilindiği üzere tedlisi çirkin görenlerdendir. O, tedlisi yapan bir kişi hakkında şunları söylemiştir: «İnsanlar için hadisleri tedlis etti, Allah tedlisi kabül etmez.» (38) Yine İbn Mübarek tedlis hakkında: «gökten yere yüzükoyun düşmemiz, tedlis yapmamızdan benim için daha ehvenidir, «Allah tedlisi kabül etmez.» (39) demiştir. Tedlis hakkında arz edilen düşüncelere sahip olan Abdullah b. Mübârek, Süfyân es-Sevrî'nin tedlis yaptığına bizzat şahit olmasına rağmen ondan hadis rivâyet etmiştir (40). Hatta daha da ileri giderek onun hakkında şunları söylemiştir: «ben yüz şeyhten hadis yazdım, bunların içinde Süfyân'dan daha faziletlisi yoktur.» (41).

4. Sahâbeye Tedlis İsnadı :

Konuya geçmeden önce sahâbenin hadisleri hangi yoldan aldıklarını ve nasıl rivâyet ettiklerini kısaca belirtmekte yarar görüyoruz. Bilindiği üzere sahabenin en büyük arzusu, Rasulullah (S.A.V.)'in yanında devamlı hazır bulunarak gelen vahyi ânında ilk kaynaktan almak ve onun kavli ve fiili açıklamalarını en iyi şekilde öğrenmek idi. Onlar, bu amaçlarına ulaşmak için canları ve mallarını feda da dahil hiç bir maddî ve manevî fedâkarlıktan kaçınmamışlardır. Fakat Rasulullah'ın bütün hadislerini tesbit etmek, en yakın arkadaşları da dahil yalnız başına hiç bir sahâbiye nasip olmamıştır. Çünkü bir insanın söz ve fiillerini tam olarak tesbit edebilmek için, onun-tâbiri câizse-mütemmim cüzü olmak gerekir. Bunun mümkün olmadığı ise gayet açıktır. Bir de buna sahâbenin her birinin farklı tarihlerde İslâma girişleri, asr-i saadette bazılarının henüz yaşlarının küçük oluşu, geçimlerini temin için hepsinin çalışma zorunda oldukları, gazvelere iştirakleri gibi muhtelif sebepleri göz önünde bulunduracak olursak, bu altın neslin hepsinin sürekli Hz. Peygamber ile birlikte olmadıkları gereği gâyet açık olarak ortaya çıkacaktır. Hz. Peygamberin en yakın arkadaşları da dâhil anlatılan ve benzeri sebepler yüzün-

37. İbn Hacer, Tehzîb, IV/113.

38. Hâkim, 103.

39. Hatîb, 356; Sahâvî, I/188-189.

40. İbn Hacer, Tehzîb, IV/115.

41. İbn Hacer, Tehzîb, IV/113.

den her zaman O'nunla birlikte olmadıklarından gelen vahyi ve hadisleri doğrudan öğrenme imkanını bulamadıklarında başka sahâbiden almak için gayret sarfetmişlerdir. Hz. Omer (23/643) ile Ensardan bir komşusunun münâvebe ile Rasulullah (S.A.V.)'in yanına gidip öğrendiklerini diğerine anlatması (42) bu konuda iki güzide sahâbî tarafından bulunmuş bir hal çaresi idi.

Buraya kadar anlatılanlar bize, sahâbenin hadisleri iki kandan aldıklarını göstermektedir. Bu yollardan birisi, bizzat Rasulullah'ın kendisi, diğeri ise arkadaşlarıdır. Bu güzîde kişiler, hadis rivâyet ederken çoğu kez aldıkları ikinci kaynağı yani hadisi aldıkları sahâbî arkadaşlarının ismini belirtmemişler; sanki hepsini bizzat Rasulullah (S.A.V.)'tan doğrudan almış gibi rivâyet etmişlerdir. Daha açık bir ifade ile bazan bir sahâbî, hadisi aldığı diğeri sahâbî arkadaşının adını atlayarak sanki Hz. Peygamberden bizzat duymuş gibi doğrudan haberi O'na izâfe etmiştir. Bu durum, dikkat edilecek olursa zâhiren şekil itibari ile tedlisten başka bir şey değildir. Çünkü bu şekilde hadis rivâyet eden bir sahâbî, tedliste olduğu gibi hadisi aldığı kişiyi atlayarak rivâyette bulunmuş olmaktadır.

Hadisçiler, sahâbe zamanında teknik manada tedlîs faaliyeti olmadığını, onların bu şekilde hadis rivâyet etmelerinin irsâl olabileceğini sahâbenin mürselinin ise sahih olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre bir hadisi rivâyet eden sahâbî, ya bunu bizzat Rasulullah'tan veya O'ndan aldığı şüphe edilmeyen diğeri bir sahâbîden almıştır. Hadisi Rasulullah'tan bizzat alan sahâbînin seneden düşmesi, bu anlayışa göre hadisin sıhhatine zarar vermez.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, gerçekten teknik manada tedlis faaliyeti tâbî'ün döneminde ortaya çıkmıştır. Biz, sahâbeden birisinin hadis rivâyet ederken, zaman zaman hadisi aldığı sahâbî arkadaşını atlayarak Hz. Peygambere isnad etmesinin kötü görülen tedlisle bir alakasının olmadığı inancındayız. Sahâbenin tedlis yaptığını kabul etmeyen hadisçiler, eserlerine sahâbenin mürsellerini almakta tereddüt etmemişlerdir. Bunların başında Muhârî ile Müslim gelmektedir. Bu iki güzede hadis imamının mürsellerini almakta tereddüt etmemişlerdir. Bunların ba-

42. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/869), Sahîhu'l-Buhârî (I-IVIII), İstanbul, 1304, (ofset), İlim 23, I/31.

şında Buhârî ile Müslim gelmektedir. Bu iki güzede hadis imami-
mürseli vardır. Zira onların rivâyetinin çoğu yine sahâbedendir.
Sahâbenin hepsi âdildir. Onların sahâbîden olmayan rivâyetleri
ise nâdirdir. Böyle bir rivâyet vukuunda ise onu kimden aldıkları-
nı açıklarlar. Şurası muhakkak ki, sahâbenin tabi'ûndan rivâyet-
lerinin çoğu, merfu hadisler olmayıp İsrâiliyyata ait bir takım
hikaye ve mevkuf haberlerdir.» (43).

Dikkat edilirse Suyûtî, sahâbenin mürselini sahih kabul eder-
ken ashabin hepsinin âdil olmaları noktasından hareket etmekte
ve diğer ehl-i sünnet muhaddisleri gibi onları tenkid dışı tutmuş-
tur.

İbn Hıbban (354/965) bütün sahâbenin âdil olması noktasın-
dan hareket ederek: «sahâbiler rivâyet ettikleri hadisleri kimler-
den duyduklarını belirtmeseler dahi, Rasulullah (S.A.V.)'tan nak-
lettikleri haberleri kabul ederiz. Çünkü biz yakînen biliriz ki, bir
sahâbî rivâyet etiği haberi başka bir sahâbîden duymuştur. (Bir
sahâbîden hadis alan râvî, duyduğu sahâbîyi zikretmeden onu
doğrudan Hz. Peygamber'den nakletmiştir.) Bütün sahâbe imam-
dır, liderdir, âdildir.» (44) demiştir.

Ashabdan herhangi birinin Rasulullah'tan bizzat duymadığı
halde O'na izafe ederek naklettiği bir haber hakkında muhaddis-
lerin genel görüşü böyle olmakla birlikte, sahâbîlerden bir kısmı
tedlise tevessül etmekle itham olunmuşlardır. Meselâ bunlardan
birisi de Ebû Hüreyre (58/676) olmuştur. Şu'be b. Haccac onun
hakkında: «Ebû Hüreyre tedlis yapardı.» (45) demiştir. Şu'be'nin
bu sözüne istinad eden şî'î âlimlerden Ebû Reyve ve Abdül'-Hü-
seyin kitaplarında arz edilen haberi zikrettikten sonra, râvilerden
müdellis olarak bilinin kişinin rivâyetinin muttasıl senedle bile
olsa kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir (46). Her iki müellif,
bu şekilde düşünmekle Ebû Hüreyre'nin müdellis olduğunu ve bu
yüzden de onun naklettiği hadislerin sahih olmadığını söylemek
istemişlerdir.

43. Suyûtî, I/207.

44. İbn Hibbân, I/90.

45. Zehebî, Ebû Abdilah Muhammed b. Ahmed (748/1347), Siyerü a'lâmi'n-
nübelâ, Mısır, 1957, II/438.

46. Ebû Reyve, Mahmud, Advâ 'ale's-sünneti'l-muhammediyye, Kâhîre, ts.,
165; Abdül'-Hüseyin es-Seyyid el-Mûsâ el-Âmîlî, Ebû Hüreyre, Necef,
1384/1964, 174.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, İslâm âlimleri sahâbeye isnad edilen tedlisi, irsal manasına almışlardır. Nitekim Şu'be'nin, Ebû Hüreyre hakkında söylediği mezkur sözler hakkında Zehebî (748/1347) şunları söylemiştir: «Sahâbenin tedlisi çoktur, fakat bunda herhangi bir ayıp yoktur. Çünkü onların müdelles olarak rivâyet ettikleri bizzat Rasûlullah'tan duyarak naklettiklerinden çoktur. Bütün sahâbe âdildir.» (47).

Biz, Şu'be'nin Ebû Hüreyre de dâhil sahâbeden hiçbirinin tedlisini mezmum saydığını zannetmiyoruz. Diğer bir ifade ile o, sahâbenin bu tür rivâyetlerini mürsel hükmünde kabul etmiş veya müdelles kabul etse dahi onları âdil kabul ederek sahâbenin tedlisini kötü görmemiştir. Şu'be'nin ashabdan en çok Bera b. Azib (72/692) tariki ile gelen hadisleri rivayet ettiği bilinmektedir (48). Berâ ise, rivâyet ettiği bütün hadisleri, bizzat Rasulullah'tan duymamıştır. O, rivâyet ettiği hadisler arasında hiç bir ayırım yapmaksızın sanki hepsini bizzat Hz. Peygamber'den duymuş gibi nakletmiştir. Berâ b. Âzib bu durumu şöyle anlatıyor: «Rivayet ettiklerimizin hepsini Rasulullah (S.A.V.)'tan duymadık. Bir kısmımız diğerlerine naklediyordu. Fakat yalan söylemiyorduk.» (49).

Dikkat edilirse Berâ'nın bu sözleri, tedlise başvurduğunu itirafından başka bir mana ifade etmemektedir. Şayet Şu'be, sahâbenin arz edilen şekildeki rivayetini mezmum sayılan tedlis kabul etseydi, yukarıdaki sözlerin sahibi Berâ'dan hadis almaması gerekirdi.

Enes b. Mâlik (93/711), bilindiği üzere Hz. Peygamber vefat edinceye kadar O'nun hizmetinde bulunarak hiç yanından ayrılmayan bir sahâbîdir. Bu sahâbî, hadis ilmine merakı ve bilhassa Rasulullah'ın vefatından sonra uzun süre yaşaması sebebiyle çok hadis rivayet eden (müksirûn) sahâbe içinde yer almıştır. İşte Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmayan ve ilme meraklı olan bu sahâbî bile rivâyet ettiği hadislerin tamamını Rasulullah'tan

47. Zehebî, II/438.

48. Şu'be'nin Berâ'den rivâyet ettiği hadisler için Bkz., İbn Hanbel, Ahmed (241/855), el-Müsned (I-VI), Beyrut, 1389/1969, IV/280.

49. Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed (490/1096), Usûlü's-serahsî (I-II), Beyrut, 1393/1973, I/359; Hatîb, 385; Sehâvî, III/6.

50. Heysemî, Nüreddin Ali b. Ebî Bekr, Mecma'u'z-zevâid ve menba'ul-fevâid, (I-X), Beyrut, 1387/1967, I/153.

bizzat duymadığını itiraf etmiştir. Humeyd et-Tavîl (143/760) anlatıyor : »Biz Ener b. Malik ile birlikte idik. O şöyle dedi Biz her rivâyet ettiğimizi Hz. Peygamber'den duymadık, bizim bir kısmımız diğer bir kısmımızı asla tekzib de etmez.» (50) Bu konuda Enes b. Mâlek'den nakledilen diğer bir haber de şöyledir : «Biz, rivâyet ettiklerimizin hepsini Hz. Peygamber'den bizzat duymadık. Fakat bize arkadaşlarımız habere rverdi. Biz, bir kısmını diğer bazısı tekzib eden kavim değiliz.» (51).

Tedlis hakkında yukarıdaki menfi sözlerin sahibi olan Şu'be, az önce görüşlerini arz ettiğimiz Enes b. Mâlik'den gelen bazı hadisleri almıştır. (52). Şayet Şu'be, sahâbenin tedlisini irsal hükümünde kabül etmeseydi Enes b. Mâlik'den gelen hadisleri alması gerekir.

Şu'be'nin, tedlisten ne kastedtiğini açıklığa kavuşturmak için, bir adım daha ileri giderek O'nun, tedlis yapma isnadında bulunduğu Ebû Hüreyre'den gelen hadisleri semâ' veya' an'ane lafzına bakmaksızın naklettiğini söylersek Şu'be'nin sahâbî hakkında kullandığı tedlisten kastının sahâbenin mürseli olduğunu veya bunların tedlislerini kötü görmediğini en güzel şekilde ifade etmiş oluruz (53).

Rasulullah (S.A.V.) vefat ettikten sonra hadis rivâyet ederken O'ndan bizzat öğrendikleri ile diğer arkadaşlarından duydukları arasında hiç bir ayırım yapmaksızın, hepsini doğrudan Hz. Peygamber'e nisbet etmeleri ashabin genel metodu haline gelmişti. Bunu, tenkid eden hiç bir sahâbî ortaya çıkmamıştır. Meselâ İbn Abbas (68/687), Hz. Peygamber vefat ettiğinde henüz çocuk denilecek yaşta idi. Müksirûndan olan bu sahâbînin doğrudan Rasulullah'tan duyduğu hadisin miktarı çok az olduğu bilinen bir gerçektir (54). Halbuki İbn Abbas'tan rivâyetlere baktığımızda çoğunu Hz. Peygamber'e nisbet ederek naklettiğini görürüz. Diğer bir deyimle İbn Abbas, rivâyet ettiği hadislerin bir kısmını bizzat Rasulullah'tan değil sahâbeden almıştır. Böyle bir rivâyet ise, sekil itibariyle tedlisten başka bir şey değildir. Fakat bütün bunlara rağmen hiç bir muhaddis, İbn Abbas'ı tedlis yapmakla itham etmemiştir. Yukarıda da arz ettiğimiz gibi, hadisçiler sahâbenin bu tür rivâyetlerini onların mürseli olarak nitelemişler ve bunu

51. Hatîb, 386.

52. Örnek için Bkz., İbn Hanbel, Müsned, III/98.

53. Şu'be'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği hadislere örnek için Bkz., Nesâî, Ebû Abdirrahman b. Şuayb (305/915), Sünen (I-VIII), Mısır, 1383/1964, IV/466-467; İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, Sünen (I-II), Mısır, 1375/1954, I/172.

54. Bu konuda değişik rakamlar için Bkz., İbn Hacer, Tehzîb, V/27.

da hiç bir vakit kötü görmemişlerdir. Eğer İbn Abbas, mürsel hadis rivâyet ettiği için cerh edilmiş olsaydı, hiç hadisleri sahihine alırken çok ağır şartlar koşan Buhârî ile yine hadisleri almakta çok dikkatli davranan Müslim gibi muhaddisler ondan gelen hadisleri eserlerine alırlarmıydı.

SONUÇ :

Müslümanların, asr-ı saadetten itibaren hadislerin muhafazası ve nakli hususunda çok titiz davrandıkları tarihî bir hakikattir. Akîdelerin saf olduğu ve bilhassa başka unsurların müslümanlar arasına girmediği asr-ı saadet ve ilk üç halîfe döneminde nakledilen haberlerin kaynağı araştırılmıyordu. Ancak Hz. Osman'ın şehâdetini müteâkip nâhoş olayların ortaya çıkması ve bilhassa bid'at mezheplerin zuhurundan sonra müslümanlar, her nakledilene değil de doğruluğundan emin oldukları haberleri almaya başladılar.

Ehl-i sünnete mensup İslâm âlimleri, râvîlerden sahâbe topluluğunu genelde âdil kabül ettikleri için, onları teknik manada kullanılan tedlis faaliyetinden âzâde tutmuşlardır. Bunlara göre sahâbe nesli, Kur'ân-ı Kerim ve Sünneti, Rasulullah (S.A.V.) tan öğrenmek için her türlü gayreti scarfetmişlerdir. Ancak çeşitli sebeblerle Hz. Peygamber'den bizzat öğrenemediklerini de arkadaşlarından tamamlama cihetine gitmişlerdir. Bunlar, İşte bu ikinci yolla aldıkları hadisleri rivâyet ederken de çoğu kez bizzat Hz. Peygamber'den duymuş gibi davranıyorlardı. Bu tür bir rivâyet ise şekil itibariyle tedlis yapmaktan başka bir şey değildir. Ehl-i sünnete mensup muhaddisler başta olmak üzere bütün İslâm âlimleri, daha sonraki tedlisten ayırmak için sahâbenin tedlisini irsâl hükmünde saymışlardır. Bu bakımdan ehl-i sünnete mensup âlimler «falanca sahâbî tedlis yapıyordu.» şeklindeki ifadeleri, «falanca sahâbî irsal yapıyordu» tarzında anlamının gerçeklere daha uygun olacağını belirtmişlerdir.

Sahâbeye tedlis isnadını câiz görmeyen İslâm âlimleri, teknik manada tedlis faaliyetinin, tâbî'ün döneminde ortaya çıktığı görüşünü benimsemişler ve ilk müdellislerin bunlar içinden çıktığını ileri sürmüşlerdir. Ancak öyle zannediyoruz ki, ehl-i sünnete mensup İslâm âlimleri, tedlisin her türünü kötü görmemişlerdir. Onlar, müdellisin amacını esas alarak zayıf râvinin ayıplarını gizlemek gayesi ile yapılan tedlisi çirkin görmüşlerdir.

Biz de tedlis faaliyetine girişen râvinin, amacını tesbit ettikten sonra, rivâyetini kabul veya red cihetine gitmenin daha isabetli olacağı inancındayız.